

УДК 371.2(092Клименко):373.1:371.2(092Захаренко)

ГОЛИШ Григорій Михайлович,
кандидат історичних наук, доцент,
директор наукової бібліотеки ім. М. Максимовича,
Черкаський національний університет імені
Богдана Хмельницького
e-mail: biblioteka@cdu.edu.ua

УТІЛЕННЯ ІДЕЙ УЧНЕЦЕНТРИЗМУ О. А. ЗАХАРЕНКА В ОРГАНІЗАТОРСЬКО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В. Ф. КЛИМЕНКА

У статті розглядаються основні вектори використання ідей учнецентризму народного вчителя О. А. Захаренка в організаторсько-педагогічній діяльності завідувача Золотоніського районного відділу освіти Черкаської області В. Ф. Клименка. Обґрунтовано думку про те, що освітянський лідер Золотоніщини по праву може вважатися духовним побратимом видатного педагога, а запропонована тема заслуговує на диверсифікацію й подальшу розробку.

Ключові слова: учнецентризм; гуманізм; педагогіка співробітництва; комфортне середовище; навчання; виховання; здоров'язбереження.

Постановка проблеми. Домінантою вражаючої педагогічної спадщини академіка О. А. Захаренка є усебічно обґрунтовані його науковими студіями та шкільницькою практикою плодотворні ідеї багатогранного гуманізму, що знайшли своє конкретне втілення в послідовному учнецентризмі. Адже, поза всякими сумнівами, центральною постаттю в людинолюбній і добротворчій концепції відомого освітянського достойника знаходиться учень, його специфічні потреби, запити та інтереси. Такі гуманістичні ідеї, що позначені значною хронологічною тяглістю в історії педагогіки (Й. Песталоцці, Я. Коменський, Я. Корчак, Г. Сковорода, К. Ушинський, В. Сухомлинський та ін.) й дістали значною мірою нове звучання в педагогічних пошуках О. Захаренка, мали багато послідовників серед освітянського загалу України й за її межами. Серед них був і відомий організатор освіти, завідувач Золотоніського райвідділу освіти В. Ф. Клименко.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри беззаперечну актуальність, гносеологічну значущість і практичне значення вказаної тематичної ніші, вона ще не стала предметом спеціального дослідження в сучасній науково-педагогічній літературі. Хіба що на фрагментарному рівні цю проблему заторкували О. Володін [1], К. Заремба [2], Л. Сидорова [3] та автор цієї розвідки [4].

Виходячи із вказаного вище, **метою** запропонованої статті є на основі документів, спогадів та матеріалів синхронної періодики розкрити основні вектори втілення захаренківських ідей учнецентризму в організаторсько-педагогічній діяльності В. Ф. Клименка. Формат розвідки обмежується сучасними адміністративно-територіальними межами Золотоніського району, що на Черкащині, а хронологічні рамки – часом управлінської каденції об'єкта дослідження (1959–1992 рр.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Перед розкриттям предмету дослідження доречним вбачається бодай кількома штрихами окреслити особистісний портрет В. Ф. Клименка, який посідає чільне місце у славній когорті освітянських достойників Шевченкового краю й України. Упродовж 33-х років Володимира Федоровича завідував Золотоніським райвідділом освіти, з ім'ям цього самобутнього педагога, справді еталонного керівника, орденоносця, заслуженого вчителя України пов'язані найяскравіші сторінки освітянського літопису краю й це дає вагомій підставі називати той період «добою Клименка».

Освітянський достойник народився 25 грудня 1926 р. в с. Мехедівка Драбівського району (Черкащина) і був 13-ю й останньою дитиною в багатодітній родині селян-незаможників. Фахову освіту здобув у Золотоніському педтехнікумі (учитель початкових класів) та на заочному відділенні історичного факультету Київського педінституту (нині –

Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова). Педагогічну діяльність розпочав на посаді вчителя початкових класів, потім історії шкільних закладів м. Золотоноша. Упродовж 7-ми років очолював педколектив Ковтунівської (сільської) середньої школи, під його орудою цей заклад перетворився в знаний осередок передового педагогічного досвіду з питань організації навчальної роботи, трудового й естетичного виховання.

Від 1959 до 1992 року В. Ф. Клименко був беззмінним керівником Золотоніського райвідділу освіти. Завдяки його організаторському хисту, усебічним знанням, ініціативності та інноваційним підходам до справи Золотоніщина посіла лідируючі позиції в освітній галузі держави. Досвід роботи райвідділу та його очільника став предметом схвалення та запровадження не лише на теренах Черкащини, а й на загальноукраїнських та всесоюзних обширах. Для прикладу: за результатами надзвичайно глибокої й всеохопної перевірки освіти району колегія Міністерства освіти СРСР на початку 1987 р. схвалила досвід роботи Золотоніського району й рекомендувала всім освітнім керівним структурам держави всебічно його вивчати та впроваджувати. Золотоніські освітяни демонстрували свої успіхи на виставках досягнень народного господарства СРСР і УРСР (на загал – по тричі).

Переконливі досягнення освітян Золотоніщини стали предметом висвітлення на сторінках науково-педагогічних журналів «Радянська школа» (нині «Рідна школа») і «Народное образование», загальносоюзних, всеукраїнських (в тому числі й газети «Освіта») та місцевих часописів, монографій і статей співробітників Українського науково-дослідного інституту педагогіки та інших видань. З метою вивчення справді унікального досвіду роботи на Золотоніщині побували делегації освітян із Казахстану, Литви, Молдови, Узбекистану, Чувашії, більшості областей України.

Прийшло й визнання самовідданої праці золотоніського завідувача: його було відзначено орденами Жовтневої революції, «Знак Пошани», кількома медалями та присвоєно почесне звання «Заслужений учитель Української РСР». Відомий освітянин пішов із життя у квітні 1997 р. [4, с. 7–28].

В. Ф. Клименко підтримував постійні зв'язки з великим педагогом сучасності О. А. Захаренком. Задля вивчення унікального досвіду роботи в Сахнівській школі, як правило, під керівництвом завідувача району, побували десятки вчительських делегацій із Золотоніщини. Сам Володимир Федорович вважав сахнівського академіка своїм духовним побратимом і водночас наставником. Завідувач домігся того, що на кінець 1980-х років 26 педколективів Золотоніщини впроваджували досвід роботи Сахнівської школи [5, с. 3].

Найбільше очільникові золотоніської освіти в оригінальній педагогічній системі О. Захаренка імпонували саме ідеї учнецентризму, адже й сам В. Ф. Клименко сповідував філософію людинолюбства. У цьому сенсі можна навести багато векторів втілення учнецентристських ідей у практичній діяльності золотоніського завідувача і як лідера, і як педагога.

Насамперед у центрі його уваги знаходилися суголосні із сахнівським досвідом принципи створення для навчання учнів достатньо функціональних, зручних, безпечних і комфортних умов, що уможливується лишень завдяки належній матеріально-технічній базі шкільництва. Відтак, пріорітетом організаторської діяльності В. Клименка стало спорудження типових шкільних приміщень. Вражаюча статистика: за його управлінської каденції стало до ладу 35 шкіл (в середньому понад одна школа щороку!) В їх числі й такі доволі оригінальні будівельні комплекси, як Золотоніські міські № 3, 6, школа-гімназія ім. С. Скляренка, школа-інтернат, Вознесенська, Гельмязівська, Дмитрівська, Зорівська, Пальмірська, Скориківська, Чапаєвська середні (сільські) школи. Варто підкреслити, що на завершальних стадіях будівництва освітніх об'єктів широко застосовувався апробований у Сахнівці метод «толоки», коли до цієї благородної справи долучалися й працівники інших шкіл [6]. Предметом гордості завідувача стали й добротні приміщення міжшкільного навчально-виробничого комбінату, районного будинку школяра та ін.

Услід за сахнівським академіком В. Клименко був переконаний у тому, що кожний учень заслуговує на високофахового, закоханого у свою справу й дітей учителя. А тому завідувач постійно переймався кадровою проблемою, а відтак завдяки його наполегливості вже наприкінці 1970-х років понад 90% педпрацівників району мали вищу освіту [1, с. 32]. На Золотоніщині були створені всі належні умови для післядипломної освіти вчителів, їх творчого зростання. Володимир Федорович підкреслював, що «учитель – професія особлива. Він стоїть на витoku формування людської особистості. Від його здібностей, знань і енергії залежить засвоєння дитиною основ наук, формування гуманістичної моралі і світогляду, підготовка до трудової діяльності, прилучення до культурних багатств... Професія педагога не дає нам права старіти ні в знаннях, ні в умінні, ані в методах та прийомах праці. І тому в учителя один шлях – шлях наполегливої, щоденної праці» [7, с. 2].

Зразково в районі вирішувалися й питання середнього всеобучу: майже всі випускники восьмирічок неодмінно завершували навчання в середніх школах чи інших закладах. За цим показником Золотоніщина завжди знаходилася у всеукраїнських лідерах [1, с. 31].

Вивчаючи досвід роботи сахнівського директора, В. Ф. Клименко загорівся ідеєю створення на Золотоніщині шкіл-комплексів, які б не тільки забезпечувала освітні послуги та розвиток творчих здібностей учнів, але б і стали потужними просвітницько-виховним осередками місцевої громади. Організаторськими стараннями В. Клименка такого статусу набули Гельмязівська, Домантівська, Дмитрівська, Бубнівсько-Слобідська, Вознесенська, Кропивнянська середні та Калениківська восьмирічна школи [7, с. 3]. Наприклад, у с. Гельмязів школа-комплекс об'єднувала на правах навчально-виховних підрозділів загальноосвітню школу, як базову структурну одиницю, дитячий дошкільний заклад, будинок піонерів, будинок культури, музичну школу, філіал районної спортивної школи, бібліотеки. Робота вибудовувалася за єдиним планом, а для керівництва школи-комплексу було створено координаційну раду на чолі з директором школи Д. А. Ярошем.

Як і О. Захаренко, завідувач Золотоніського райво закликав педагогів терпляче торувати шлях до дитячих сердець, оточувати вихованців теплом і повсякденним піклуванням, вірити в дитину, пильно вивчати її психологічні особливості. На переконання обох великих педагогів школа має стати затишним родинним будинком, де кожний учень є неоціненним скарбом. Одним із базових педагогічних постулатів золотоніського вчителя вчителів стала думка про те, що «немає жодної неталановитої дитини» (О. Захаренко) [9, с. 38] і що «особистість кожного учня неповторна», [10, с. 2]., «треба вміти заглянути у внутрішній світ дитини, знайти шляхи до її серця, здобути довір'я» (В. Клименко) [11, с. 2]. Разом із О. Захаренком Володимир Федорович став одним із зачинателів руху за утвердження педагогіки співробітництва між суб'єктами навчально-виховного процесу як антитези традиційно-тоталітарної системи радянської освіти.

В. Ф. Клименко особисто опікувався проведенням експерименту на базі Домантівської середньої та Золотоніської міської №6 шкіл щодо навчання дітей-шестирічок. Результати цих педагогічних апробацій дістали схвальну оцінку Міністерства освіти УРСР [12]. Зразково в районі організовувалася й робота груп продовженого дня. На початку 1980-х років їх чисельність сягнула 152 і вони охоплювали 56% учнів початкових класів. Навесні 1981 р. учасники Всесоюзної науково-практичної конференції з проблем продовженого дня, що проходила в Черкасах, відвідали школи Золотоніського району й високо оцінили їх досвід з питань організації й змісту роботи цих учнівських структур [1, с. 31].

За діяльнісно-педагогічним принципом О. Захаренка у школі кожний квадратний сантиметр стіни, двору, ділянки має виконувати емоційно-виховні функції, створювати домашній затишок. Ці ідеї були підтримані й значною мірою зреалізовані в Золотоніському районі. Завідувач вимагав від кожного педколективу створення в школах належного естетичного й екологічно комфортного середовища. Особливо він пишався впорядкованими приміщеннями й подвір'ям Золотоніської школи-інтернат. Територія закладу була

перетворена в рукотворний оазис площею в кілька гектарів з чудовим парком, тінистими алеями, фонтанами та скульптурами.

За підтримки завідувача райво досвід сахнівських педагогів в цьому напрямі роботи було впроваджено й у Чапаєвській середній школі. Тут на площі 2 га було закладено дендропарк з понад 40 порід дерев і кущів, в тім числі й таких екзотичних, як магнолія, тамарикс, бархат Амурський, яблуня Несветського, туї та ялини різних видів тощо. Окрім того, було облаштовано й понад 0,25 га квітників. Як і в Сахнівці, догляд за парком та квітниками здійснювали винятково учні школи, що формувало в них навички гармонійної життєдіяльності в природному середовищі та належну екологічну культуру [13, с. 132–133].

Як і його духовний побратим із Сахнівки, В. Ф. Клименко був глибоко переконаний у справді доленосному значенні трудового виховання школярів. Він цілковито поділяв думку сахнівського академіка про те, що посильна й безпечна праця – то найголовніший чинник, що забезпечує міцне здоров'я, добре самопочуття, розвиток природних задатків, свідомий вибір професії. На початку 1990-х матеріально-технічну базу трудового виховання в районі репрезентували 28 слюсарень, стільки ж столярень, 10 комбінованих майстерень, 48 робочих кімнат для учнів початкових класів, 28 кабінетів механізації сільського господарства, 9 кабінетів для вивчення правил дорожнього руху, 12 автомобілів, 39 тракторів [5, с. 3]. На Золотоніщині працювало 28 виробничих бригад, які налічували 1629 учнів [14, с. 2].

Глобальною й всепронизуючою ідеєю О. Захаренка стало всеосяжне застосування здоров'язбережувальних технологій в едукційній діяльності. Адже сумлінному учневі освіта, як правило, дістається дорогою ціною – ціною власного здоров'я. Життєву важливість цієї проблеми глибоко розумів і золотоніський завідувач, розглядаючи здоров'я як найвищий аксіологічний атрибут учнівської екзистенції. Тому в районі велику увагу приділяли розвитку фізичної культури і спорту, забезпеченню високої рухової активності учнів, профілактичній роботі, налагодженню здорового й калорійного харчування. На зразковому рівні була організована робота Золотоніської ДЮСШ, а її вихованці демонстрували високі спортивні досягнення на змаганнях обласного й всеукраїнського рівня. Саме В. Клименко ініціював надання Золотоніській школі-інтернат статусу санаторної, в її стінах пройшли оздоровчу реабілітацію тисячі учнів з ослабленим здоров'ям [15].

Завідувач надав різнобічну підтримку дирекції Чапаєвської школи в реалізації здоров'язбережувальних проектів. Тут за прикладом сахнівчан було розгорнуто зразкову оздоровчо-фізкультурну базу, представлену 3-ма спортзалами, стадіоном, спортивними майданчиками, стрілецьким тиром, комплексом військової підготовки тощо. Кожний навчальний день розпочинався із загальношкільної фіззарядки, широко практикувалися рухливо-музичні перерви, фізкультхвилинки, працювало понад 10 спортивних секцій. До речі, зі стін цієї школи вийшло 12 майстрів спорту України та 3 заслужені тренери, понад 100 випускників здобули фах вчителів фізкультури та тренерів. Наприкінці 1980-х років у цій школі розпочав свою роботу шкільний профілакторій, де учні мали змогу отримувати долікарську допомогу, стоматологічні послуги, сеанси лікувального масажу, інгаляції та близько 10 фізіотерапевтичних процедур (УВЧ, тубус-кварц, електрофорез, солюкс, дарсанваль, вихорові струми та ін.). За побажанням учнів було відкрито й шкільну перукарню, де за послуги надавалися за символічну плату. Щонайменше 500 учнів (понад 90%) були охоплені гарячим харчуванням, а щоденне меню складалося з понад 10 страв (на вибір). Принагідно підкреслимо, що наприкінці 1980-х років повноцінний обід із 3-х страв коштував у цій шкільній їдальні не більше 20 коп., а вартість пиріжків становила 3–5 коп. Такий феномен дешевизни був досягнутий зусиллями самого учнівського колективу: зібраний на шкільних ділянках та орендованих у місцевому колгоспі 5 га польової землі урожай передавався до шкільної їдальні, і учні відчували щоденну вигоду від суспільно корисної праці [13, с. 123, 137–138, 141].

Висновки. Як впливає із поданого вище емпіричного матеріалу, очевидно є суголосність базових учнецентристських ідей О. Захаренка й організаторсько-педагогічної діяльності В. Клименка. Це яскраво відобразилося в різних векторах освітянського повсякдення Золотоніщини: зміцненні матеріально-технічної бази, створенні функціональних та комфортних умов навчання, утвердженні особистісно зорієнтованої педагогіки спілкування, формуванні мотивації й навичок праці, застосуванні здоров'язбережувальних технологій в освітянській практиці тощо. Запропонована до вивчення тема має значний гносеологічний потенціал і прикладну цінність, а тому заслуговує на диверсифікацію й подальшу розробку.

Список використаної літератури

1. Володин О. Есть чему поучиться в Золотоношском районе / О. Володин // Народное образование. – 1982. – № 1. – С. 30–34.
2. Заремба К. А. Решающее звено / К. А. Заремба // Народное образование. – 1981. – №4. – С. 24–27.
3. Сидорова Л. Совершенствуя стиль работы / Л. Сидорова // Народное образование. – 1987. – № 11. – С. 32–36.
4. Спокою в житті не знав : книга-спогад про освітянина Володимира Клименка / авт.-упоряд.: Г. М. Голиш, А. Ю. Логінов. – Черкаси : Вертикаль, 2016. – 240 с. : фото.
5. Коденко Є. М. Справді всенародна справа : інтерв'ю із завідувачим Золотоніського райвно В. Ф. Клименком / Є. М. Коденко // Радянська школа. – 1988. – № 11. – С. 2–3.
6. Спогади Л. Гуріної, 1948 р. н., с. Крупське Золотоніського району // Особ. архів автора.
7. Клименко В. Ф. Високе покликання вчителя / В. Ф. Клименко. – Прапор Леніна. – 1983. – 30 серпня.
8. Клименко В. Наша зміна, нам її виховувати. Всебічний вплив / В. Клименко // Черкаська правда – 1981. – 5 липня.
9. Захаренко О. А. Поради колегам-учителям / О. А. Захаренко // Академік із Сахнівки / під ред. А. І. Кузьмінського. – Черкаси : В-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. – 448 с.
10. Клименко В. Особистість вчителя в сучасній школі / В. Клименко – Прапор Леніна. – 1990. – 3 січня.
11. Клименко В. До життя – з позиції активності / В. Клименко // ПЛ. – 1977. – 16 квітня.
12. Спогади О. Харини, 1936 р. н., с. Домантів // Особ. архів автора.
13. Голиш Г. М. Крізь роки й епохи. Історія і сучасність Чапаєвської школи / Г. М. Голиш. – Черкаси : Вертикаль, 2010. – 284 с. : фото.
14. Демьяненко В. И. Воспитание в труде. Опыт Золотоношского района по трудовому воспитанию учащихся / В. И. Демьяненко. – Черкасы : Ред.-издат. отд. облпечати, 1991. – 4 с.
15. Спогади М. Нікогди, 1932 р. н., м. Золотоноша // Особ. архів автора.

References

1. Volodin, O. (1982). There is much to learn in Zolotonosha district. *Narodnoe obrazovanie (Education)*, 1, 30–34 (in Rus.)
2. Zarembo, K. A. (1981). The decisive link. *Narodnoe obrazovanie (Education)*, 4, 24–27 (in Rus.)
3. Sidorova, L. (1987). By improving the work style. *Narodnoe obrazovanie (Education)*, 11, 32–36 (in Rus.)
4. Holysh, H. M., Lohinov, A. Yu. (2016). *Peace in life he doesn't know: the book-memory of educator Vladimir Klimenko*. Cherkasy: Vertykal (in Ukr.)
5. Kodenko, Ye. M. (1988). Indeed nationwide business: interview with head of Zolotonosha district V. F. Klymenko. *Radianska shkola (Soviet school)*, 11, 2–3 (in Ukr.)
6. Memories of L. Gurin, 1948 year of birth, Krupsk village of Zolotonosha district. *Personal archive of the author* (in Ukr.)
7. Klymenko, V. F. (1983, August, 30). The high calling of teacher. *Prapor Lenina (Flag of Lenin)* (in Ukr.)
8. Klymenko, V. (1981, July, 5). Its our change and we must nurture it. Comprehensive impact. *Cherkaska pravda (Cherkasy truth)* (in Ukr.)
9. Zakharenko, O. A. & Kuzminskyi, A. I. (Ed.). (2008). *Tips for to fellow teachers. Academician of Sahnivka*. Cherkasy (in Ukr.)
10. Klymenko, V. (1990, January, 3). The personality of the teacher in the modern school. *Prapor Lenina (Flag of Lenin)* (in Ukr.)
11. Klymenko, V. (1977, April, 16). To life – from the standpoint of activity. *Prapor Lenina (Flag of Lenin)* (in Ukr.)
12. Memories of O. Haryna, 1936 year of birth, Domantov village of Zolotonosha district. *Personal archive of the author* (in Ukr.)
13. Holysh, H. M. (2010). *Through the years and age. Past and present the school in Chapayevka*. Cherkasy: Vertykal (in Ukr.)
14. Demyanenko, V. I. (1991). *Education in the labor. The experience of Zolotonosha district of labor education of pupils*. Cherkassy (in Rus.)
15. Memories of M. Nikohdy, 1932 year of birth, Zolotonosha. *Personal archive of the author* (in Ukr.)

GOLYSH Grygori,

Ph. D. in History, Associate Professor,
Director of M. Maksymovych Library,
Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkassy
e-mail: biblioteka@cdu.edu.ua

**THE EMBODIMENT OF O. A. ZAKHARENKO'S STUDENTCENTRIC IDEAS IN
V. F. KLYMENKO'S ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL ACTIVITY**

***Summary.** The article focuses on the main vectors of the national teacher O.A.Zakharenko's ideas of studentcentrism implementation into the Head of Zolotonosha district department of education V.F. Klymenko's organizational and pedagogical activity. It is found out that on his initiative the experience of Sakhnivka school educational activity organization was implemented in 26 schools of Zolotonischyna. The author substantiates the thought that the educational leader of the district did much to reinforce the schooling material base, to create comfortable and safe conditions for pupils' education and upbringing. In order to provide the favorable conditions for the pupils' creative development, as those arranged by Sakhnivka pedagogues, the schools-complexes were organized. Together with O.A. Zakharenko, V.F. Klymenko was initiating the practice of cooperative pedagogy between the subjects of educational process. The problem of the pupils' health protection was, too, given much attention by both pedagogues. The conclusion was made that the topic under study has considerable gnoseological potential as well as practical value and therefore deserves the diversification with further investigation.*

***Key words:** studentcentrism; humanism; cooperative pedagogy; comfortable environment; education; upbringing; health protection.*

*Одержано редакцією 13.01.2017
Прийнято до публікації 15.01.2017*